

Рецензент: Тихенко Руслан Вікторович, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри управління земельними ресурсами, Національного університету біоресурсів і природокористування України.

УДК 331.5.024.5 : 331.52

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2023-57-99-109>

ДИСБАЛАНС РИНКУ ПРАЦІ УКРАЇНИ: СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА ОРІЄНТИРИ ПОДОЛАННЯ ДИСПРОПОРЦІЙ

Васильєва О. О.,
Горошкова Л. А.,
Швидка С. П.

Актуальність теми дослідження. Структурні трансформації національної економіки, загострення конкуренції, несприятливі демографічні зрушення призвели до кардинальних змін на ринку праці, який характеризується невідповідністю попиту на працю та її пропозиції за професійно-кваліфікаційним та освітнім рівнями та видами економічної діяльності. Наслідки військової агресії РФ в Україні послабили потенціал ринку праці: виникли бар'єри для вільного руху факторів виробництва, у т.ч. робочої сили; відбулись втрати виробничих потужностей та інфраструктури; внаслідок вимушеної міграції мають місце негативні тенденції у сфері зайнятості та доходів; суттєво змінилась структура ринку праці: має місце дисбаланс між попитом та пропозицією робочої сили, поглибилися регіональні диспропорції концентрації трудових ресурсів.

Постановка проблеми. Стабілізація національного ринку праці, зростання зайнятості, перерозподіл робочої сили для післявоєнного відновлення економіки України обумовлюють розробку ефективних механізмів управління ринком праці в контексті підготовки фахівців, формування спеціальних навичок, розвитку системи професійної освіти для мінімізації освітньо-професійних та регіональних дисбалансів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тенденції попиту та пропозиції на ринку праці, вплив різноманітних факторів на його структуру досліджували як вітчизняні (В. Антонюк, В. Брич, В. Геєць, О. Грішнова, Л. Ільч, А. Колот, М. Кримова, Е. Лібанова, О. Новікова, І. Петрова, Н. Руцшишин, З. Смутчак, Л. Шаульська, Н. Якімова), так і зарубіжні науковці (Д. Алписбаєва, Х. Андерсен, Г. Беккер, Г. Брисезе, М. Калі, С. Мак-Гюнесс, М. Попп, А. Робай, П. Слоун, Г. Філдс, Р. Фрімен). Результати досліджень освітньо-кваліфікаційних диспропорцій в трудовій сфері висвітлені в роботах Н. Азьмук, В. Близнюка, О. Купець, Л. Лісогор, В. Саріогло, Л. Федунчика, які вивчали диспропорції попиту та пропозиції на робочу силу з точки зору асиметрії зайнятості у розрізі професій та видів економічної діяльності, обумовлених дисбалансом між існуючими та необхідними рівнями професійних компетентностей працівників. Основним аспектам функціонування системи професійно-технічної освіти як джерела формування ринку праці робітничих професій присвячені наукові доробки О. Амоші, І. Гнибіденка, М. Долішнього, В. Куценка, М. Семикіної, В. Шматової та інших.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Незважаючи на активізацію уваги науковців до вирішення зазначених проблем, залишаються недостатньо дослідженими питання впливу системи професійно-технічної освіти на диспропорції національного ринку праці з точки зору галузевого та регіонального аспектів, а також з урахуванням ризиків та загроз, спричинених військовими діями в Україні.

Постановка завдання, мети дослідження. Наведеними вище обставинами зумовлена доцільність аналізу тенденцій освітньо-професійних та галузевих дисбалансів на ринку праці та окреслення орієнтирів подолання диспропорцій між попитом і пропозицією робочої сили.

Метод та методологія проведення дослідження. У процесі проведення дослідження використані загальнонаукові методи (аналіз, синтез, класифікаційно-аналітичний, абстрактно-логічний, узагальнення й системного аналізу) вивчення та оцінки економічних процесів, що відбуваються на ринку праці.

Викладення основного матеріалу (результати роботи). В роботі проведений аналіз динаміки ринку праці, який свідчить про стійку тенденцію до зменшення кількості зайнятого населення. Оцінка структури попиту та пропозиції на ринку праці за видами економічної діяльності та професійними групами показує надлишок на ринку праці економічно активного населення, що асоціює себе з такими

сферами економіки: сільське господарство, торгівля та ремонт транспортних засобів, державне управління. Є незадоволеним попит на працівників у переробній промисловості, транспорті, охороні здоров'я, освіті. Серед професійних груп значну частку безробітних складають працівники сфери торгівлі та послуг, службовці та керівники, а найбільш затребуваними на ринку праці є кваліфіковані робітники з інструментом та професіонали

Результати дослідження показали, що актуальною проблемою національного ринку праці та існуючого дисбалансу між пропозицією робочої сили та попитом на неї є невідповідність обсягів та напрямів професійного навчання потребам ринку праці, недостатній рівень професійної освіти, недосконале державне та регіональне замовлення на підготовку робітничих кадрів, відсутність дієвої взаємодії між стейкхолдерами, недостатня мотивація молоді до отримання робітничих професій.

Висновки. Для подолання існуючих негативних тенденцій необхідно активізувати профорієнтаційну роботу серед учнівської молоді, спрямовану на популяризацію актуальних та перспективних професій; сприяти зміцненню потенціалу державних служб зайнятості, розширенню спектру послуг та покращенню їх якості; посилити практичну складову підготовки робітничих кадрів; розвивати систему дуальної освіти; запровадити програму «гарантії робочих місць для молоді»; ініціювати дослідження щодо визначення спеціальностей, професійних навичок та рівня кваліфікації з урахуванням стратегічних перспектив ринку праці; задіяти формат соціального діалогу у контексті створення умов для неперервної професійної освіти; сприяти розвитку малого та середнього підприємництва; систематично оновлювати зміст освітніх програм з орієнтацією на потреби регіонального ринку праці та розширення меж компетентностей кваліфікованих робітників; впроваджувати державні стандарти з конкретних робітничих професій на модульно-компетентнісній основі; удосконалювати матеріально-технічну базу професійно-технічних закладів освіти; модернізувати мережу освітніх закладів. Реалізація зазначених напрямів сприятиме формуванню та розвитку інноваційного людського капіталу, відновленню якісного складу робочої сили, подоланню дисбалансу на ринку праці. Збалансування ринку праці - головна потреба післявоєнної розбудови, а ефективна зайнятість має стати невід'ємною частиною соціальної політики повоєнного відновлення.

Ключові слова: ринок праці, попит, пропозиція, зайнятість, робоча сила, дисбаланс, професійно-технічна освіта

THE IMBALANCE OF THE LABOR MARKET IN UKRAINE: CURRENT TRENDS AND GUIDELINES FOR OVERCOMING DISPROPORTIONS

Vasyl'yeva Olena,
Horoshkova Lidia,
Shvydka Svitlana

Relevance of the research topic. The structural transformations of the national economy, competition intensification, and unfavourable demographic changes lead to dramatic changes in the labor market, which is characterized by a mismatch between the demand and the supply of labour and vocational qualification and educational levels as well as types of economic activity. The consequences of the full-scale military aggression of the Russian Federation in Ukraine weakens the potential of the labor market. Firstly, there are barriers to the free movement of production factors, including workforce. Secondly, there are losses of production facilities and infrastructure. Thirdly, as a result of forced migration, there are negative trends in employment and income. Furthermore, the structure of the labor market has changed significantly: there is an imbalance between labor supply and demand, and regional disparities in the concentration of labor resources deepens.

Formulation of the problem. The stabilization of the national labor market, growth in employment, redistribution of the workforce for the post-war recovery of Ukraine's economy require the development of effective labor market management mechanisms in the context of training specialists, formation of special skills, the development of professional education system to minimize educational-professional and regional imbalances.

Analysis of recent research and publications. The trends in demand and supply on the labor market, the influence of various factors on its structure are investigated by domestic (V. Antoniuk, V. Brych, V. Heiets, A. Hrishnova, L. Ilich, A. Kolot, M. Krymova, E. Libanova, A. Novikova, I. Petrova, N. Rushchyshyn, Z. Smutchak, L. Shaulska, N. Yakymova) and foreign scientists (D. Alpysbaeva, H. Andersen, G. Becker, G. Brisesse, M. Kali, S. McGuinness, M. Popp, A. Robay, P. Sloan, G. Fields, R. Freeman). The results of research of educational and qualification disproportions in the labor sphere are reflected in the works of N. Azmuk, V. Twin, O. Kupets, L. Lisohor, V. Sarioglo, L. Fedunichik, who study the disproportionality of labour supply and demand in terms of the uneven distribution of workers in terms of occupations and economic activities, due to the imbalance between the available and the required levels of professional competence of employees. The development of the system of vocational and technical education as a source of formation of the labour market of vocational professions is described in the scientific developments of A. Amoshi, I. Hnibidenko, M. Dolishny, V. Kutsenko, M. Semikina, V. Shmatova and others.

Selection of unexplored parts of the general problem. Despite some progress in resolving these problems, the impact of the vocational training system on the sectoral and regional disparities in the national labour market is not sufficiently investigated; as well as the risks and threats caused by the military actions in Ukraine are still not taken into account.

Setting the task, the purpose of the study. The above-mentioned circumstances make it expedient to assess educational, vocational and sectoral imbalances in the labour market and identify guidelines for redressing the imbalance between labour supply and demand.

Method or methodology for conducting research. In the process of research general scientific (analysis and synthesis, abstract-logical, generalization and system analysis) and special methods of studying economic phenomena and processes are used.

Presentation of the main material (results of work). The paper analyses the dynamics of the labour market, indicating the steady trend towards the decrease of the number of employed population. An assessment of the structure of demand and supply in the labour market by economic activity and occupational group reveals an excess in the labour market of the economically active population, which associates itself with the following areas of the economy: agriculture, trade and vehicle repair, public administration. There is an unmet demand for workers in the manufacturing industry, transport, health, education. Among the professional groups, a large proportion of the unemployed are trade and service workers, employees and managers, and the most demanded in the labour market are skilled vocational professionals.

The results of the study highlight that the current problem of the national labour market and the existing imbalance between the supply of labour and the demand for it is the mismatch between educational services of the vocational training system to the needs of the labour market, insufficient level of vocational education, imperfect state and regional order for skilled workers, lack of effective interaction between stakeholders, insufficient motivation of young people for vocational professions.

Conclusion according to the article. In order to overcome the existing negative trends, it is necessary to increase vocational guidance among schoolchildren. This guidance should focus on popularization of relevant and promising professions. It should contribute to strengthening the capacity of public employment services; expand the range of services and improve their quality. Career guidance ought to strengthen the practical component of training of workers and develop the system of dual education. There should be introduction of the program «job security for young people», initiation of the research on formation of specialties, skills and qualifications, taking into account the strategic outlook of the labour market. Social dialogue in the context of creating conditions for continuing vocational education should be created. There should be promotion of the development of small and medium-sized enterprises as well as constant content of educational programmes to meet the needs of the regional labour market and expand the competencies of skilled workers. State standards for specific occupations on a modular and competency basis should be introduced. There is a strong demand for improvement of the material and technical base of vocational schools as well as modernization of the network of educational establishments. The implementation of these directions will contribute to the formation and development of innovative human capital, restoration of the quality of the workforce, and overcoming the imbalance in the labor market. The balancing of the labor market is the main need for post-war development, and effective employment must be an integral part of post-war reconstruction social policy.

Keywords: labor market, demand, supply, employment, labor, imbalance, vocational education

JEL Classification: J21, J23, J24

Актуальність теми дослідження. Глобалізація, стрімкий розвиток технологій, проривні інновації, нові бізнес-моделі, урбанізація, обмеженість ресурсів та зміна клімату визначають всі сфери людського життя, у тому числі змінюють робоче середовище. Структурні трансформації національної економіки, загострення конкуренції, несприятливі демографічні зрушення призвели до кардинальних змін на ринку праці, який характеризується невідповідністю попиту на працю та її пропозиції за професійно-кваліфікаційним та освітнім рівнями та видами економічної діяльності. Наслідки військової агресії РФ в Україні послабили потенціал ринку праці: виникли бар'єри для вільного руху факторів виробництва, у т.ч. робочої сили; відбулись втрати виробничих потужностей та інфраструктури; внаслідок вимушеної міграції мають місце негативні тенденції у сфері зайнятості та доходів; суттєво змінилась структура ринку праці: має місце дисбаланс між попитом та пропозицією робочої сили, поглибились регіональні диспропорції концентрації трудових ресурсів.

Постановка проблеми. Стабілізація національного ринку праці, зростання зайнятості, перерозподіл робочої сили для післявоєнного відновлення економіки України обумовлюють розробку ефективних механізмів управління ринком праці в контексті підготовки фахівців, формування спеціальних навичок, розвитку системи професійної освіти для мінімізації освітньо-професійних та регіональних дисбалансів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Основні тенденції попиту та пропозиції на ринку праці, вплив різноманітних факторів на його структуру досліджували як вітчизняні (В. Антонюк, В. Брич, В. Геєць, О. Грішнова, Л. Ільч, А. Колот, М. Кримова, Е. Лібанова, О. Новікова, І. Петрова, Н. Руцишин, З. Смутчак, Л. Шаульська, Н. Якимова), так і зарубіжні науковці (Д. Алписбаєва, Х. Андерсен, Г. Беккер, Г. Брисезе, М. Калі, С. Мак-Гюннесс, М. Попп, А. Робай, П. Слоун, Г. Філдс, Р. Фрімен). Результати досліджень освітньо-кваліфікаційних диспропорцій в трудовій сфері висвітлені в роботах Н. Азьмук, В. Близнюка, О. Купець, Л. Лісогор, В. Саріогло, Л. Федунчика, які вивчали диспропорції попиту та пропозиції на робочу силу з точки зору асиметрії зайнятості у розрізі професій та видів економічної діяльності, обумовлених дисбалансом між існуючими та необхідними рівнями професійних компетентностей працівників. Основним аспектам функціонування системи професійно-технічної освіти як джерела формування ринку праці робітничих професій присвячені наукові доробки О. Амоші, І. Гнибіденка, М. Долішнього, В. Куценка, М. Семикіної, В. Шматової та інших.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Незважаючи на активізацію уваги науковців до вирішення зазначених проблем, залишаються недостатньо дослідженими питання впливу системи професійно-технічної освіти на диспропорції національного ринку праці з точки зору галузевого та регіонального аспектів, а також з урахуванням ризиків та загроз, спричинених військовими діями в Україні.

Постановка завдання, мети дослідження. Наведеними вище обставинами зумовлена доцільність аналізу тенденцій освітньо-професійних та галузевих дисбалансів на ринку праці та окреслення орієнтирів подолання диспропорцій між попитом і пропозицією робочої сили.

Метод та методологія проведення дослідження. У процесі проведення дослідження використані загальнонаукові методи (аналіз, синтез, класифікаційно-аналітичний, абстрактно-логічний, узагальнення й системного аналізу) вивчення та оцінки економічних процесів, що відбуваються на ринку праці.

Виклад основного матеріалу. Дисбаланс між попитом на працю та її пропозицією за професійно-кваліфікаційним та освітнім рівнями в різних сферах економічної діяльності та у регіональному вимірі є викликом модернізації соціально-трудових відносин в Україні в контексті задоволення перспективних потреб економіки у кваліфікованих кадрах [1, с. 102]. Основним регулятором зайнятості населення є ринок праці, кон'юнктура якого формується під впливом соціально-економічних процесів та структурних зрушень, кількісно-якісної збалансованості засобів виробництва та робочої сили [2, с. 187]. За останні 10 років спостерігається стійка тенденція до зменшення кількості зайнятого населення (табл. 1), особливо це стосувалось таких видів економічної діяльності як оптова та роздрібна торгівля, ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів, промисловості та сільського господарства, освіти.

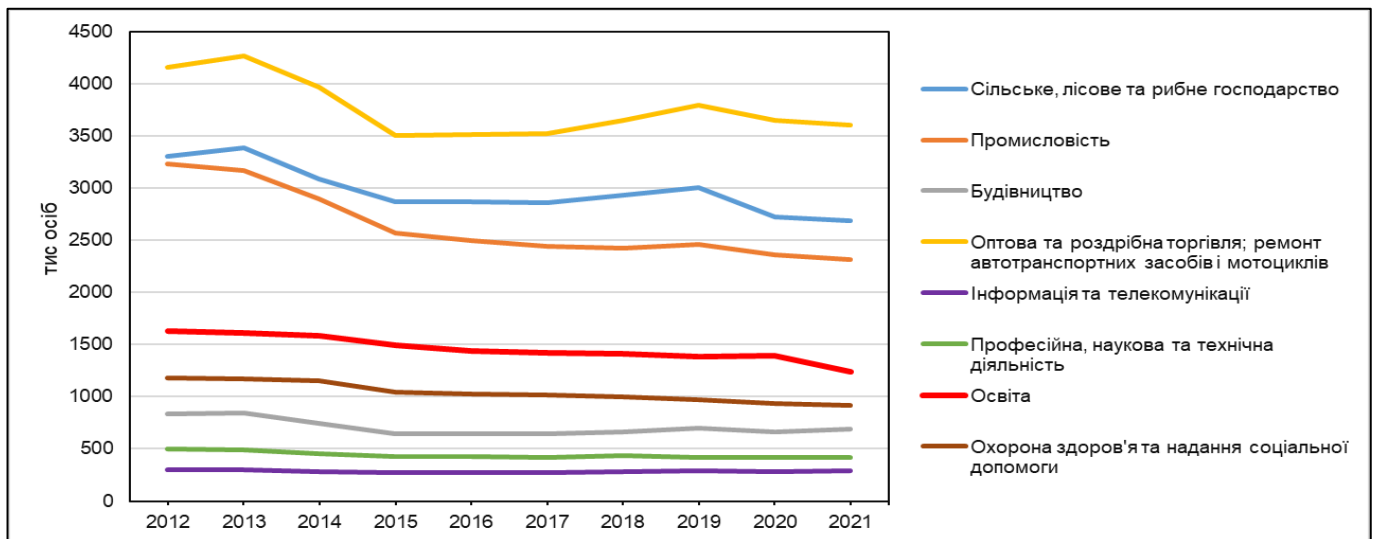

Рисунок 1. Динаміка зайнятого населення за деякими видами економічної діяльності

Джерело: [3]

Аналіз ситуації на ринку праці у розрізі професійних груп показав, що найбільша кількість безробітних спостерігалась серед працівників сфери торгівлі та послуг, службовців та керівників, професіоналів та фахівців (табл.2).

Таблиця 1. Тенденції ситуації на ринку праці

Професійна група	Кількість безробітних, тис осіб		Кількість вакансій, тис одиниць		Навантаження на 1 вакансію, осіб	
	2021 рік	2022 рік	2021 рік	2022 рік	2021 рік	2022 рік
Службовці та керівники	62,3	11,9	3,3	2,1	19	6
Професіонали	43,2	10,5	8,0	5,7	5	2
Фахівці	45,3	12,4	6,5	3,7	7	3
Технічні службовці	25,7	9,9	2,5	1,4	10	7
Працівники сфери торгівлі та послуг	70,6	27,3	7,9	4,9	9	6
Кваліфіковані робітники сільського господарства	13,9	5,8	1,4	0,7	10	8
Кваліфіковані робітники з інструментом	35,3	11,5	13,2	8,1	3	1
Робітники з обслуговування та експлуатації устаткування	56,5	16,6	12,5	6,0	5	3
Найпростіші професії	51,7	21,0	8,0	3,9	6	5

Джерело: [3]

У розрізі професійних груп у 2021 році найбільшим був попит роботодавців на кваліфікованих робітників з інструментом (13,2%) та на робітників з обслуговування, експлуатації устаткування та машин (12,5%), професіоналів (8%), працівників сфери торгівлі та послуг (7,9%).

Дані, що наведені у табл.1, зафіксовані станом на 1 травня відповідного року, тому на зменшення кількості зареєстрованих безробітних у 2022 році суттєво вплинули фактори, обумовлені війною: міграція вагомої частки українців за кордон; невчасне подання статистичної звітності щодо вакансій та звільнень, скорочення території, що підконтрольна Україні, неможливість збору статистичних даних з тимчасово окупованих територій; припинення дії трудових договорів з боку роботодавців без звільнення персоналу або надання неоплачуваних відпусток на період воєнного стану.

Ключовим регулятором зайнятості населення на державному рівні є Державна служба зайнятості, яка спрямовує свою діяльність на працевлаштування населення і виступає посередником між роботодавцями та населенням, що шукає роботу. Державна служба зайнятості сприяє професійному навчанню для підвищення конкурентоспроможності громадян на ринку праці. Кількість безробітних, зареєстрованих у центрах зайнятості, залишається значною на тлі зниження кількості вакансій, а кількість осіб, що проходили професійне навчання, поступово знижується, як знижується і кількість роботодавців, які співпрацюють з центрами зайнятості (табл. 2).

Таблиця 2. Динаміка надання послуг державною службою зайнятості

Показники	2019 рік	2020 рік	2021 рік	2022 рік
Мали статус безробітного, тис осіб	996	1200	1200	868
Працевлаштовано, тис осіб	828	606	504	305
з них безробітних, тис осіб	389	385	405	249
Проходили професійне навчання, тис. осіб	139	93	88	47
з них в ЦПТО, тис осіб	54	48	51	29
Кількість роботодавців, які співпрацювали з центрами зайнятості, тис одиниць	210	169	158	101
Кількість вакансій, тис одиниць	1192	830	706	396

Джерело: [3]

За даними Державної служби зайнятості у 2019 році пройшли професійне навчання 139 тис безробітних, у тому числі на базі центрів професійно-технічної освіти державної служби зайнятості. Наприклад, у 2019 році на навчання було направлено 54 тис безробітних, що на 14% більше від попереднього року. Ефективність такого механізму підвищення конкурентоспроможності потенційних працівників підтверджується високим рівнем їх працевлаштування, який склав 96%. Така ж тенденція зберігалась впродовж наступних років.

Значну частку безробітних складає молодь: у 2019 році цей показник становив 33% від загальної кількості безробітних (337,4 тис осіб), 282,3 тис молодих громадян були працевлаштовані через державну службу зайнятості, з них 61% працевлаштовані ще до набуття статусу безробітного.

Державна служба зайнятості активно співпрацює з роботодавцями і враховує їх потреби: для наближення професійних навичок громадян, які шукають роботу, до вимог робочих місць, набуття ними додаткових спеціальних та загальних навичок, на замовлення роботодавців систематично організовується професійне навчання безробітних у віці до 35 років, кількість такої категорії безробітних зберігається на рівні 10%.

У 2020 році послугами Державної служби зайнятості скористалися 1 млн 247 тис безробітних громадян, що на 22% більше, ніж у 2019 році. За 2021 рік кількість зареєстрованих безробітних не змінилась, а офіційна статистика за період 2022 року не відображає у повній мірі ситуацію на ринку праці через ряд факторів, що обумовлені війною.

Освітньо-кваліфікаційна структура безробітних з числа молоді свідчить про неефективність системи вищої освіти: близько половини безробітних молодих людей мають вищу освіту (табл.3).

Таблиця 3. Динаміка кількості зареєстрованих безробітних з числа молоді, тис осіб*

Освіта	2019 рік	2020 рік	2021 рік	2022 рік
Вища	149	225	148	86
Професійно-технічна	125	156	97	65
Загальна середня	64	78	50	36
Всього	338	459	295	187
з них випускники навчальних закладів	3	5,9	2	2,9

*на кінець відповідного року

Джерело: [3]

Аналіз структури попиту та пропозиції на ринку праці за видами економічної діяльності та професійними групами показує надлишок на ринку праці економічно активного населення, що асоціює себе з такими сферами економіки: сільське господарство, торгівля та ремонт транспортних засобів, державне управління.

У той же час є незадоволений попит на працівників у переробній промисловості, транспорті, охороні здоров'я, освіті. Серед професійних груп значну частку безробітних складають працівники сфери торгівлі та послуг, службовці та керівники, а найбільш затребуваними на ринку праці є кваліфіковані робітники з інструментом та професіонали (табл. 4).

Отже, співвідношення попиту та пропозиції праці не є збалансованим і потребує певних механізмів державного регулювання. Як зазначає Н. Руцишин [4, с. 45], реалізація ефективних інструментів впливу на кон'юнктуру ринку праці сприяє зростанню кількості та підвищенню якості робочої сили, її раціонального та продуктивного використання. Сучасний ринок праці характеризується наявністю різних видів структурних диспропорцій, деформацією професійно-кваліфікаційної та освітньо-кваліфікаційної структури, причинами яких є відсутність стратегічного планування та прогнозування ринку праці [5]. Освітньо-кваліфікаційний дисбаланс, що існує на ринку праці, є негативним чинником продуктивності праці, тим самим знижує конкурентні переваги підприємств. Зменшення дисбалансу між попитом та пропозицією на ринку праці стимулює населення до підвищення професійного рівня, самоосвіти, реалізації концепції освіти впродовж життя.

На сучасному етапі розвитку економіки досягнення продуктивної зайнятості пов'язане із професійно-кваліфікаційним балансом між пропозицією трудового потенціалу економічно активного населення та попитом на нього, із задоволенням робочих місць певним критеріям, серед яких високий рівень оплати праці, сприятливі умови та можливість розвитку особистого людського капіталу [6, с. 269]. Вагомим чинником формування професійно-кваліфікаційної структури ринку праці є система освіти, яка спрямована на розвиток спеціальних та загальних навичок людини для підвищення її професійної конкурентоспроможності, що важливо для молоді в контексті працевлаштування, отримання перспективної роботи.

Суттєвою проблемою сучасного ринку праці є частка молоді, яка стикається з труднощами у пошуку першого робочого місця після завершення професійного навчання, що є наслідком розриву між очікуваннями роботодавців щодо спеціальних навичок та знань, які отримують випускники закладів вищої та професійно-технічної освіти [7, с. 172].

Таблиця 4. Динаміка структури зареєстрованих безробітних та вакансій, %*

	2019 рік		2020 рік		2021 рік		2022 рік	
Вид економічної діяльності								
Сільське господарство	29,7	3,7	21,2	3,5	22,1	3,4	12,9	4,5
Переробна промисловість	14,7	19,0	15,2	18,4	12,0	20,3	16,8	20,0
Торгівля та ремонт транспортних засобів	14,5	14,1	18,1	14,0	14,9	15,0	21,9	15,6
Державне управління	12,6	9,2	12,4	11,0	19,7	7,4	11,1	5,5
Транспорт	4,4	12,4	5,0	11,1	5,0	10,7	6,5	9,3
Охорона здоров'я	4,2	7,8	5,2	8,9	5,3	7,7	5,0	9,5
Будівництво	2,8	3,6	3,1	3,3	2,9	4,2	3,4	2,2
Освіта	2,3	7,5	2,2	7,5	3,1	9,8	3,5	10,7
Адміністративне обслуговування	2,0	4,4	2,7	5,3	2,0	4,0	2,8	5,5
Розміщення й харчування	2,0	2,7	3,3	1,7	1,9	2,7	2,8	2,1
Професійна, наукова і технічна діяльність	1,8	2,3	2,1	2,2	1,8	2,6	2,3	2,1
Постачання електроенергії та газу	1,4	4,5	1,2	4,3	1,6	2,9	1,7	3,3
Інші види діяльності	7,6	6,5	6,8	8,8	7,7	9,3	9,3	9,7
Професійні групи								
Робітники з обслуговування, експлуатації устаткування	21,4	16,2	17,6	15,3	17,5	16,7	12,8	17,3
Працівники сфери торгівлі та послуг	13,7	14,5	17,1	12,4	15,0	13,4	20,0	10,4
Найпростіші професії	13,6	12,2	12,1	12,3	12,7	11,7	15,5	10,4
Службовці та керівники	13,5	5,6	14,5	6,1	14,8	5,8	10,9	5,5
Фахівці	9,6	10,8	10,7	12,0	10,7	11,4	10,4	10,8
Кваліфіковані робітники з інструментом	9,1	23,0	9,2	21,7	7,5	21,5	9,8	23,5
Професіонали	8,5	12,3	9,2	15,0	11,5	14,7	8,7	18,0
Кваліфіковані робітники сільського господарства	5,4	1,1	3,7	1,0	4,4	0,9	3,9	0,9
Технічні службовці	5,2	4,3	5,9	4,2	5,9	3,9	7,5	3,2

*на кінець відповідного року

Джерело: [3]

Під професійним навчанням розуміється вся діяльність, спрямована на надання знань, підготовки та отримання нового досвіду для ефективної роботи в рамках професії [8, с. 82]. Професійно-технічна освіта та підготовка кваліфікованих кадрів в розвинутих країнах світу інтенсивно розвиваються, це обумовлено тим, що система професійно-технічної освіти має вагоме значення у збереженні конкурентних переваг держави, є складовою структури відтворення кваліфікованої робочої сили й виконує функції соціального захисту значної частини населення. Останніми роками в Україні має місце суперечність між потребами ринку праці у кваліфікованих робітниках окремих видів економічної діяльності та їх підготовкою в системі професійно-

технічної освіти [9, с. 57]. Невідповідність обсягів і напрямів професійного навчання потребам ринку праці, недостатній рівень якості професійної підготовки фахівців призводять до зниження продуктивності праці, знижують шанси випускників закладів освіти та молоді працевлаштуватись за фахом. У період соціально-економічної нестабільності та політичних потрясінь така ситуація сприяє міграції молоді за кордон з метою пошуку роботи або здобуття другої вищої освіти.

Сьогодні освіта повинна надавати не тільки «базові навички». Сучасний світ обумовлює перехід від утилітарної індустріальної освіти до інтегральної освітньої парадигми, яка є неперервною і передбачає навчання для всіх людей протягом усього життя. Погоджуємося з висновками З. Смутчак, що «така система освіти орієнтується не тільки на передачу знань та розвиток навичок, а й підтримку становлення людини як повноцінного учасника в усіх сферах свого життя» [9, с. 126]. Інтенсивні демографічні зрушення, необхідність екологізації виробництва та ресурсозбереження, негативні тренди щодо структури зайнятості на тлі загострення конкуренції призводять до кардинальної трансформації ринку праці та його глобалізації, орієнтації на постійне підвищення вимог до якості людських ресурсів, їх використання в умовах гнучких форм зайнятості, віртуалізації робочих місць, небувалої лібералізації соціально-трудова відносин [10, с. 120].

Сучасний український ринок праці характеризується високими показниками вертикальної (надлишкова освіченість) та горизонтальної (недостатня освіченість) невідповідностей. Цей феномен Л. Ільїч пов'язує з тим, що вища освіта в Україні набула масового поширення, внаслідок чого на ринок праці характеризується значною часткою високоосвіченої робочої сили. Така ситуація змушує роботодавців наймати претендентів, які мають вищий рівень освіти та надлишкову формальну кваліфікацію, на менш кваліфіковані робочі місця з низьким рівнем оплати праці. Більш освічені працівники мають достатні загальні навички, проте їм часто бракує специфічних навичок, яких вимагають конкретні робочі місця. Це зумовлює потребу в підвищенні кваліфікації та проходженні навчання на робочому місці, тим самим вимагає додаткових витрат на навчання персоналу. Така ситуація гальмує розвиток людського капіталу: зайнятість висококваліфікованої робочої сили на робочих місцях, що вимагають нижчої кваліфікації, не сприяє ефективному використанню трудового потенціалу, призводить до втрати компетенцій; а працівники із загальною середньою та професійно-технічною освітою поступово витісняються з ринку праці. Вирішення зазначених проблем потребує активізації інституційних чинників взаємодії ринку праці та системи освіти [11, с. 56].

Україна успадкувала розвинуту систему підготовки кадрів через професійно-технічну освіту (ПТО), яка включала 1160 державних професійно-технічних закладів. До складу системи ПТО входила значна кількість галузевих навчально-курсів комбінатів, у тому числі на базі промислових підприємств, які організовували початкову професійну підготовку та підвищення кваліфікації працівників. За даними досліджень Л. Ільїч [12, с. 208], підготовка кваліфікованих робітників у професійно-технічних закладах освіти охоплювала більше 800 робітничих професій. Останніми роками поступово знижується ефективність професійно-технічної освіти через недостатнє фінансування оновлення матеріально-технічної бази та низький рівень кадрового потенціалу.

Негативним фактором, що обумовлює диспропорційність ринку праці, є те, що сучасну молодь не приваблює здобуття освіти у професійно-технічних закладах, які надають можливість отримання робітничих професій, що у перспективі передбачають важкі умови праці, екологічні ризики та низьку оплату. Для сучасної молоді успішна кар'єра та високий соціальний статус асоціюються із вищою освітою. Таким чином, у випадку сценарію зберігання таких стереотипів у суспільстві, загостриться розбалансованість структури підготовки системи професійно-технічної та вищої освіти [12, с. 210].

Внаслідок війни в Україні поглибився дисбаланс на ринку праці. Різко зменшився попит на робочу силу у зонах бойових дій. Окрім того, на ринку праці має місце прекарізація та тінізація: пропонуються вакансії без оформлення, із заниженою оплатою на незадовільними умовами праці, відсутністю соціальних гарантій.

У післявоєнний період стабілізація ринку праці ускладниться через зростання груп населення, які постраждали від збройного конфлікту, у т.ч. внутрішньо переміщених осіб, серед яких діти та жінки, люди з обмеженими можливостями. При плануванні зайнятості та працевлаштування мають бути враховані специфічні потреби цієї категорії економічно активного населення.

Зміна структури пропозиції кваліфікованої робочої сили в країні відбувається внаслідок наступних факторів:

- підвищена смертність людей працездатного віку;
- виїзд працездатного населення за кордон;
- зростання кількості працівників з обмеженими можливостями;
- зміна статусу жінок на ринку праці через відкладення шлюбу та народження дітей;
- зростання дитячої праці через втрати можливостей для отримання освіти, у тому числі за контрактною формою навчання.

Вимушена релокація підприємств, внутрішня та зовнішня міграція також позначились на структурі ринку праці та структурі регіональних пропозицій зайнятості. В областях, що найбільше постраждали від військових дій, зменшилася пропозиція праці і зросла конкуренція.

Нарощування конкурентоспроможності робочої сили, утримання талантів та розвиток людського капіталу є передумовою забезпечення стратегічних цілей України для сталого економічного зростання та повоєнного відновлення економіки країни. Конкурентоспроможність робочої сили визначається певними ключовими чинниками та показниками [13, с. 169-173]:

- демографічні показники (характеризують наявні темпи змін робочої сили країни за рахунок природного та механічного руху населення, які безпосередньо впливають на рівень конкуренції на ринку праці та загальну конкурентоспроможність робочої сили);
- освітньо-професійні показники (характеризують охоплення населення неперервною освітою);
- економічні показники (характеризують макроекономічне середовище реалізації конкурентних переваг робочої сили);
- кон'юнктурні показники (характеризують рівень розвитку місцевих ринків праці та наявність конкурентоспроможних робочих місць);
- технологічні показники (характеризують рівень розвитку сучасних технологій та готовність робочої сили створювати інноваційну продукцію);
- інфраструктурні показники (характеризують рівень розвитку виробничої та соціальної інфраструктури).

Важливим фактором підвищення рівня конкурентоспроможності молоді на ринку праці, встановлення балансу між попитом на робочу силу та пропозицією на неї є формування дієвого механізму взаємодії ринку праці та системи професійно-технічної освіти з урахуванням трансформації національної економіки та напрямів післявоєнного відновлення країни. Серед пріоритетних напрямів запровадження такого механізму можна виділити: прогнозування та планування професійно-кваліфікаційної потреби національної економіки, застосування інноваційних форм та методів навчання, становлення Національної системи кваліфікацій, сприяння розвитку підприємництва та самозайнятості, поширення нестандартних та креативних форм зайнятості, забезпечення кар'єрного зростання працівників, приведення у відповідність ринку освітніх послуг потребам ринку праці, удосконалення напрямів профорієнтаційної роботи.

З метою усунення дисбалансу на регіональному ринку праці доцільно активізувати діяльність служби зайнятості, запровадити практику формування стратегії збалансування попиту та пропозиції, удосконалення нормативно-правової бази та системи організаційно-управлінського забезпечення соціального діалогу з урахуванням інтересів всіх сторін соціально-трудових відносин [14, с. 241]. В умовах децентралізації влади місцеві органи самоврядування повинні бути наділені певними повноваженнями у площині прийняття рішень щодо залучення додаткових фінансових коштів для утримання регіональних професійно-технічних закладів освіти. При формуванні державного та місцевого бюджетів доцільно враховувати матеріалоемність та складність підготовки робітничих професій, а також їх затребуваність на регіональному ринку праці.

Економічна криза та безробіття є серйозною світовою проблемою в політиці зайнятості кожної демократичної держави. У цьому контексті потрібні політичні рішення, наприклад, у формі скорочення робочого часу, зниження пенсійного віку, перегляду імміграційної та еміграційної політики, модернізації економіки та пошуку покращеної конкуренції, інвестиційної політики у створенні нових робочих місць тощо. Отже, аналіз ринку праці показує, що актуальною проблемою національного ринку праці та існуючого дисбалансу між пропозицією робочої сили та попитом на неї є невідповідність освітніх послуг системи професійного навчання потребам ринку праці, недостатній рівень надання освітніх послуг в системі професійно-технічної освіти, недосконале державне та регіональне замовлення на підготовку робітничих кадрів, відсутність дієвої взаємодії між стейкхолдерами, недостатня мотивація молоді до отримання робітничих професій.

Можна виділити мегатенденції, що сформувались внаслідок стрімких глобалізаційних процесів, і визначатимуть формування робочого середовища у майбутньому:

- інтенсивний технологічний прогрес;
- демографічні процеси;
- значна урбанізація;
- трансформація глобальної економіки;
- дефіцит природних ресурсів;
- зміна клімату.

Безумовно, при плануванні та прогнозуванні зайнятості зазначені фактори суттєво вплинуть на структуру ринку праці й повинні бути враховані.

З даними досліджень Центру Разумкова [15] у післявоєнний період економіка потребуватиме більшої «реконструкції» за довоєнний, з точки зору економічного розвитку. Стабілізація ринку праці – передумова ефективного післявоєнного відновлення, а забезпечення роботою повинно бути невід'ємною частиною соціальної політики повоєнного відновлення. Перерозподіл робочої сили між видами економічної діяльності дозволить підвищити її ефективність та продуктивність. Створення робочих місць сприятиме розвитку економіки, підвищуючи купівельну спроможність населення, що є надійним інструментом подолання бідності. Це сприятиме реінтеграції груп населення, які постраждали від війни.

Висновки. Для подолання існуючих негативних тенденцій необхідно активізувати профорієнтаційну роботу серед учнівської молоді, спрямовану на популяризацію актуальних та перспективних професій; сприяти зміцненню потенціалу державних служб зайнятості, розширенню спектру послуг та покращенню їх якості; посилити практичну складову підготовки робітничих кадрів; розвивати систему дуальної освіти; запровадити програму «гарантії робочих місць для молоді»; ініціювати дослідження щодо визначення спеціальностей, професійних навичок та рівня кваліфікації з урахуванням стратегічних перспектив ринку праці; задіяти формат соціального діалогу у контексті створення умов для неперервної професійної освіти;

сприяти розвитку малого та середнього підприємництва; систематично оновлювати зміст освітніх програм з орієнтацією на потреби регіонального ринку праці та розширення меж компетентностей кваліфікованих робітників; впроваджувати державні стандарти з конкретних робітничих професій на модульно-компетентній основі; удосконалювати матеріально-технічну базу професійно-технічних закладів освіти; модернізувати мережу освітніх закладів. Реалізація зазначених напрямів сприятиме формуванню та розвитку інноваційного людського капіталу, відновленню якісного складу робочої сили, подоланню дисбалансу на ринку праці. Збалансування ринку праці - головна потреба післявоєнної розбудови, а ефективна зайнятість має стати невід'ємною частиною соціальної політики повоєнного відновлення

Перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Перспективні дослідження у цьому напрямі будуть пов'язані з прогнозуванням відповідності обсягів і напрямів професійного навчання потребам ринку праці та розробкою пропозицій щодо формування інструментів державної політики збалансування ринку праці та підвищення зайнятості населення.

Список використаних джерел

1. Близнюк В. В., Юрик Я. І. Освітньо-кваліфікаційні диспропорції регіонального ринку праці України. *Економіка і прогнозування*. 2019. № 2. С. 101-119.
2. Нестерович О. С. Ринок праці і зайнятість молоді в Україні в контексті євроінтеграційного розвитку. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право*. 2022. Вип. 70. С. 186-190.
3. Державна служба зайнятості. Аналітична та статистична інформація. URL: <https://www.dcz.gov.ua/analitics/69> (дата звернення 02.04.2023).
4. Руцишин Н. М., Мульська О. П. Збалансований ринок праці як превентивний інструмент стримування зовнішньої трудової міграції. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука»*. Серія : Економічні науки. 2021. № 8(1). С. 43-52.
5. Федунчик Л. Г. Наявність структурного дисбалансу попиту і пропозиції ринку праці України. *Ефективна економіка*. 2017. № 12. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2017_12_105 (дата звернення 02.04.2023).
6. Якимова Н. С. Підвищення конкурентоспроможності молоді в контексті подолання професійно-кваліфікаційного дисбалансу на ринку праці. *Соціально-трудові відносини: теорія та практика*. 2017. № 2. С. 267-275.
7. Азьмук Н. А. Трансформація ринку праці в умовах війни: виклики та стратегії відтворення робочої сили. *Вісник економічної науки України*. 2022. № 1. С. 171-179.
8. Robaj, Avdullah (2023). Vocational training and labour market in the republic of Kosovo. *Journal Human Research in Rehabilitation*. 13. 82-92. <https://doi.org/10.21554/hrr.042310>.
9. Куценко В. І., Гаращук О. В. Професійно-технічна освіта – важливий чинник модернізації економіки (зарубіжний досвід). *Агросвіт*. 2011. № 9. С. 57-60.
10. Смутчак З. В. Ринок праці України в контексті цифровізації економіки. *Вісник післядипломної освіти. Серія : Соціальні та поведінкові науки*. 2022. Вип. 19. С. 119-134.
11. Ільч Л. М., Саріогло В. Г. Статистичне моделювання освітньо-кваліфікаційного дисбалансу на ринку праці. *Демографія та соціальна економіка*. 2019. № 4. С. 42-57.
12. Ільч Л. М. Трансформація професійно-технічної освіти в Україні: об'єктивні передумови та пошук шляхів підвищення якості освітніх послуг. *Соціально-трудові відносини: теорія та практика*. 2016. № 1. С. 206-216.
13. Ільч Л. М., Кримова М. О. Методика оцінювання конкурентоспроможності робочої сили. *Демографія та соціальна економіка*. 2019. № 2. С. 165-177.
14. Шубала І. В. Оцінка ефективності роботи центру зайнятості щодо усунення диспропорції на регіональному ринку праці. *Економічні науки. Серія : Облік і фінанси*. 2018. Вип. 15. С. 234-242.
15. Ринок праці в умовах війни: основні тенденції та напрями стабілізації. Київ : Центра Разумкова, 2022. 21 с.

References

1. Blyznyuk V. V., Yuryk Ya. I. (2019). Osvitno-kvalifikatsiyni dysproportsiyyi rehional'noho rynku pratsi Ukrainy [Educational and qualification disparities in the regional labor market of Ukraine]. *Ekonomika i prohnozuvannya*, 2, 101-119. [in Ukr.]
2. Nesterovych O. S. (2022). Rynok pratsi i zaynyatist' molodi v Ukrayini v konteksti yevrointehratsiynoho rozvytku [Labor market and youth employment in Ukraine in the context of European integration development]. *Naukovyy visnyk Uzhhorods'koho natsional'noho universytetu. Seriya : Pravo*, 70, 186-190. [in Ukr.]
3. Derzhavna sluzhba zaynyatosti. Analitichna ta statystychna informatsiya [State employment service. Analytical and statistical information]. URL: <https://www.dcz.gov.ua/analitics/69> [in Ukr.].
4. Rushchyshyn N. M., Mul'ska O. P. (2021). Zbalansovanyy rynek pratsi yak preventyvnyy instrument strymuvannya zovnishn'oyi trudovoyi mihratsiyyi [A balanced labor market as a preventive tool for curbing external labor migration]. *Mizhnarodnyy naukovyy zhurnal «Internauka»*. Seriya : Ekonomichni nauky, 8(1), 43-52. [in Ukr.]
5. Fedunchyk L. H. (2017). Nayavnist' strukturnoho dysbalansu popytu i propozytsiyyi rynku pratsi Ukrainy [The existence of a structural imbalance of supply and demand in the labor market of Ukraine]. *Efektivna ekonomika*, 12. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2017_12_105/. [in Ukr.]

6. Yakymova N. S. (2017). *Pidvyshchennya konkurentospromozhnosti molodi v konteksti podolannya profesiyno-kvalifikatsiynoho dysbalansu na rynku pratsi* [Increasing the competitiveness of young people in the context of overcoming the professional and qualification imbalance in the labor market]. *Sotsial'no-trudovi vidnosyny: teoriya ta praktyka*, 2, 267-275. [in Ukr.]
7. Az'muk N. A. (2022.) *Transformatsiya rynku pratsi v umovakh viyny: vyklyky ta stratehiyi vidtvorennia robochoyi syly* [Transformation of the labor market in the conditions of war: challenges and strategies for the reproduction of the labor force]. *Visnyk ekonomichnoyi nauky Ukrayiny*, 1, 171-179. [in Ukr.]
8. Robaj, Avdullah (2023). Vocational training and labour market in the republic of Kosovo. *Journal Human Research in Rehabilitation*. 13. 82-92. <https://doi.org/10.21554/hrr.042310>. [in Eng.]
9. Kutsenko V. I., Harashchuk O. V. (2011). *Profesiyno-tekhnichna osvita – vazhlyvyi chynnyk modernizatsiyi ekonomiky (zarubizhnyy dosvid)* [Vocational and technical education is an important factor in the modernization of the economy (foreign experience)]. *Ahrosvit*, 9, 57-60. [in Ukr.]
10. Smutchak Z. V. (2022). *Rynok pratsi Ukrayiny v konteksti tsyfrovizatsiyi ekonomiky* [The labor market of Ukraine in the context of digitalization of the economy]. *Visnyk pislyadyplomnoyi osvity. Seriya : Sotsial'ni ta povedinkovi nauky*, 19, 119-134. [in Ukr.]
11. Il'yich L. M., Sariohlo V. H. (2019). *Statystychne modelyuvannya osvith'o-kvalifikatsiynoho dysbalansu na rynku pratsi* [Statistical modeling of educational and qualification imbalance in the labor market]. *Demohrafiya ta sotsial'na ekonomika*, 4, 42-57. [in Ukr.]
12. Il'yich L. M. (2016). *Transformatsiya profesiyno-tekhnichnoyi osvity v Ukrayini: ob'yektyvni peredumovy ta poshuk shlyakhiv pidvyshchennya yakosti osvithnikh posluh* [Transformation of vocational and technical education in Ukraine: objective prerequisites and the search for ways to improve the quality of educational services]. *Sotsial'no-trudovi vidnosyny: teoriya ta praktyka*, 1, 206-216. [in Ukr.]
13. Il'yich L. M., Krymova M. O. (2019). *Metodyka otsinyuvannya konkurentospromozhnosti robochoyi syly* [Methodology for evaluating the competitiveness of the workforce]. *Demohrafiya ta sotsial'na ekonomika*, 2, 165-177. [in Ukr.]
14. Shubala I. V. (2018). *Otsinka efektyvnosti roboty tsentru zaynyatosti shchodo usunennya dysproportsiyi na rehional'nomu rynku pratsi* [Assessment of the effectiveness of the employment center in eliminating disparity in the regional labor market]. *Ekonomichni nauky, Seriya : Oblik i finansy*, 15, 234-242. [in Ukr.]
15. *Rynok pratsi v umovakh viyny: osnovni tendentsiyi ta napryamy stabilizatsiyi* [The labor market in the conditions of war: main trends and directions of stabilization] (2022). Kyiv : Tsentra Razumkova. 21 s. [in Ukr.]

ДАНІ ПРО АВТОРІВ

Васильєва Олена Олексіївна, доктор економічних наук, професор, член-кореспондент Академії економічних наук України, декан факультету міжнародного туризму та економіки, Національний університет «Запорізька політехніка»
вул. Жуковського, 64, м. Запоріжжя, 69063, Україна
e-mail: olena.vasilyeva@gmail.com
orcid.org/0000-0003-2859-3592
Researcher ID: U-2611-2019

Горошкова Лідія Анатоліївна, доктор економічних наук, професор, академік Академії економічних наук України, професор кафедри екології, Національний університет «Києво-Могилянська академія»
вул. Григорія Сковороди, 2, м. Київ, 04655, Україна
e-mail: goroshkova69@gmail.com
orcid.org/0000-0002-7142-4308
Researcher ID: D-6527-2019

Швидка Світлана Петрівна, кандидат фізико-математичних наук, доцент, доцент кафедри технологій навчання, охорони праці та дизайну, Білоцерківський інститут неперервної професійної освіти
вул. Леваневського, 52/4, м. Біла Церква, Київська обл., 09100, Україна
e-mail: svetlana.shvydka@gmail.com
orcid.org/0000-0002-9773-278X

DATA ABOUT THE AUTHORS

Vasyl'yeva Olena, D. Sc. in Economics, Professor, National University «Zaporizhzhia Polytechnic»
64, Zhukovsky Str., Zaporizhzhia, 69063, Ukraine
e-mail: olena.vasilyeva@gmail.com

Horoshkova Lidiia, D. Sc. in Economics, Professor, National university of «Kyiv-Mohyla academy»,
2, Skovorody vul., Kyiv, 04070, Ukraine
e-mail: goroshkova69@gmail.com

Shvydka Svitlana, Ph.D.-M.Sc., Associate professor,

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2023-57-109-113>

**Виноградня В. М.,
Бурдонос Л. І.**

Ключові слова: державна підтримка, пільгове кредитування, грантові програми, релокація, антикризове управління.

**Vynogradnya Vita,
Burdonos Lyudmila**

Більшість підприємств станом на листопад прогнозує зниження обсягів бізнесу, порівняно з аналогічним періодом минулого року, – 73,8%. Серед них 19,8% підприємств прогнозують скорочення до 20% обсягів минулого року, 23,2% підприємств – 20-50% обсягів минулого року, 21% підприємств – обсягів 50-80% минулого року. Разом з тим 13,1% підприємств прогнозують отримати результат, не менший за показник минулого року, а 13,1% прогнозують зростання бізнесу.